

ارائه الگویی برای توسعه اقتصادی مناطق محروم روستایی استان مازندران با رویکرد نظام نوآوری منطقه‌ای

DOI: 20.1001.1.24767220.1403.14.1.3.2

یوسف عیسی‌زاده‌روشن^۱

علیرضا مسیبی^۲

چکیده

در چند دهه اخیر، همواره یکی از دغدغه‌های اصلی سیاست‌گذاران ملی و منطقه‌ای توسعه روستایی بوده است، به‌خصوص توسعه در روستاهایی که قابلیت توسعه‌یافتگی دارند، ولی سطح توسعه‌یافتگی آن‌ها اندک است. این امر از یک‌سو برای تأمین نیازهای اساسی و توزیع بهینه منافع ناشی از توسعه ملی مهم است و از سوی دیگر از مهاجرت افراد از روستاها به شهرنشینی و عمدتاً حاشیه‌نشینی جلوگیری می‌کند. هدف از پژوهش حاضر ارائه الگویی برای توسعه اقتصادی مناطق محروم روستایی استان مازندران با رویکرد نظام نوآوری منطقه‌ای است. پژوهش حاضر مطالعه‌ای موردی و از نظر هدف کاربردی است. شیوه گردآوری داده‌ها کیفی، توصیفی و از نوع پیمایشی است. مبنای جامعه پژوهش مناطق محروم روستایی استان مازندران است که بر اساس فهرست مناطق محروم و کمتر توسعه‌یافته در امور حمایتی در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۸۸ انتخاب شده‌اند. محققان این فهرست را به کمک نهادهای متولی مانند استانداری مازندران به‌روزرسانی کردند. همچنین، با توجه به مشکلات موجود، راهکارهایی را بر اساس روش نظریه داده‌بنیاد ارائه کردند. به‌منظور گردآوری داده‌های پژوهش، ضمن بررسی جامع ادبیات نظری، با ۴۳ نفر از خبرگان علمی و تجربی مصاحبه‌های عمیق شد و همچنین بیش از ده جلسه و نشست تخصصی با مسئولان استانی برگزار شد. بر پایه یافته‌های تحقیق، مهم‌ترین راهکارها عبارت‌اند از: تقویت نقش و جایگاه نهادهای مدنی و شرکت‌های تعاونی، توجه به اصلاح الگوی کشت و تسهیل مجوزهای کسب‌وکار و جلوگیری از خوش‌نشینی به‌خصوص در مناطق محروم روستایی غرب استان.

واژگان کلیدی: توسعه اقتصادی، نظام نوآوری منطقه‌ای، مناطق محروم روستایی، رویکرد معیشت پایدار

تاریخ دریافت: ۱۲ دی ۱۴۰۱

تاریخ بازنگری: ۰۷ خرداد ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۲۸ خرداد ۱۴۰۲

۱. دانشیار گروه اقتصاد نظری، دانشگاه مازندران؛ y.eisazadeh@umz.ac.ir

۲. استادیار سیاست‌گذاری علم و فناوری، گروه مدیریت صنعتی، دانشگاه مازندران a.mosayebi@umz.ac.ir

مقدمه

روستا بخش بزرگی از نظام اجتماعی و جمعیتی کشور است که از منابع ارزشمندی برخوردار است، از جمله عوامل انسانی و منابع طبیعی و اقتصادی در جایگاه ذخایر راهبردی کشور که در پیشرفت جامعه بسیار تأثیرگذار است (et al., 2021 Kallert). اثر و اهمیت فرآورده‌ها و تولیدهای روستایی در رفع نیازهای روبه‌تزايد جامعه درخور توجه است، نظیر تولید محصولات کشاورزی، زراعی، دامی و صنایع تبدیلی که نقش بی‌بدیل است (Rao, 2020).

رشد و توسعه بسیاری از کشورها درگرو سامان‌دهی عرصه‌های روستایی است، زیرا جامعه روستایی سرمایه انسانی و اجتماعی کشور و پایه اصلی تلاش، تولید و توسعه پایدار است. در نتیجه، دستیابی به توسعه پایدار بدون توجه به اهمیت نقش روستاها میسر نیست (Vaishar and štaštná, 2023). بنابراین، توسعه و عمران روستایی در چند دهه اخیر همواره یکی از دغدغه‌های اصلی توسعه در کشورهای در حال توسعه بوده است (Si et al., 2021). در بسیاری از کشورها روش‌ها و رویکردهای متنوعی برای توسعه روستایی به کار گرفته شده است که عمدتاً دستاوردهای مطلوبی نداشته و هنوز سهم جوامع روستایی جهان سوم از توسعه و پیشرفت بسیار اندک است. بیشتر فقیرهای این کشورها یا در روستاها زندگی می‌کنند یا شهرنشینانی حاشیه‌نشین با منشأ روستایی اند (et al., 2020 Word Bank, 2001 Brueckner; Abreu and Kim, 2022). در ایران نیز عمران و توسعه روستایی به مقوله‌ای سهل و ممتنع تبدیل شده است (Omidpoor et al., 2020).

سکونت حدود ۲۶ درصد جمعیت کشور در فضاهای روستایی (مرکز آمار ایران، ۲۰۱۶) حیاتی‌بودن مسئله توسعه روستایی را ایجاب می‌کند. همچنین بیش از ۸۰ درصد فعالیت‌ها و تولیدهای کشاورزی مربوط به روستاهاست. از این رو، ضرورت و اهمیت توسعه روستایی بیشتر می‌شود (مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، ۲۰۱۸).

بر پایه بررسی‌های انجام‌شده، با وجود ظرفیتهای سرشار طبیعی و انسانی استان مازندران تاکنون از این منابع استفاده بهینه نشده است و ۲۲ درصد بخش‌های استان در فقرند (بنیاد برکت، ۲۰۱۷). همچنین جوامع روستایی در کشور با وجود مزیت‌های نسبی فراوان با مسائل اقتصادی زیادی روبه‌رو بوده‌اند که عواملی آن را تشدید کرده است: شیوه زندگی و تحولات آن در طول زمان، آسیب‌پذیری حوزه‌های اشتغال روستایی، افزایش بیکاری، تشدید فقر، افزایش نابرابری درآمد و... (Motiee et al., 2019). طی چند دهه گذشته، به دلایل متفاوتی نسبت جمعیت شهری و روستایی معکوس شده است، به گونه‌ای که در بعضی روستاها فقط افراد سال‌خورده و ازکارافتاده ساکن‌اند. علاوه‌براین، مهاجرت

گسترده روستاییان به شهرها نه تنها سبب تعطیل شدن مراکز تولیدی روستایی شده، حتی مسائل حاشیه‌نشینی در اطراف شهرها و بروز مشکلات فراوان اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی را تشدید کرده است. همچنین در نظام برنامه‌ریزی کشور بخشی‌نگری و برنامه‌ریزی بالابنه‌پایین حاکم است و اکثر دستگاه‌های دولتی و یا بخش‌های حاکمیتی و یا مؤسسه‌های خیریه و یا اعضای بخش خصوصی در زمینه توسعه روستایی اقداماتی می‌کنند که بیشتر در قالب طرح‌های زیرساختی و یا خدماتی است و معمولاً هم در جریان کار همدیگر نیستند. در صورتی که در زمینه اجرای طرح‌های توسعه روستایی انتظار می‌رود به مسائل روستا نگری جامع (و نه تک‌بعدی) داشته باشند (Dai et al., 2021) ولی در عمل پراکنده‌کاری، دوباره‌کاری و یا موازی‌کاری حاکم است (Eftekhari and Ganjali, 2021).

استان مازندران از ظرفیت‌های طبیعی بسیاری برخوردار است. از جمله آن می‌توان به دریای خزر اشاره کرد که در بین کشورهای ایران، روسیه، ترکمنستان، قزاقستان و آذربایجان قرار دارد و با وسعتی حدود ۳۶۰ هزار کیلومتر مربع بزرگ‌ترین دریاچه جهان است. بر اساس گزارش مرکز آمار ایران (۲۰۲۱) تأثیر مهم این استان در امنیت غذایی کشور به‌وضوح نمایان است، چراکه استان مازندران در بین پنج استان کشور از نظر انواع تولیدهای کشاورزی و دامی جای دارد (تولیداتی مانند فراوری بیش از ۳۷ درصد جوجه‌ریزی برای تولید گوشت مرغ، بیش از ۴۵ درصد برنج سفید، ۱۱ درصد گوشت قرمز، ۷۰ درصد کیوی و ۵۰ درصد مرکبات) که بیشتر آن در نواحی روستایی تولید می‌شوند. با این حال، در سال‌های اخیر روند بحرانی مهاجرت از روستاها و مناطق محروم روستایی به شهرها را شاهدیم که بیشتر این مهاجرت‌ها به اسکان موقت یا دائم در حاشیه شهرهای استان و یا کلان‌شهرها و شهرهای سایر استان‌های هم‌جوار مانند تهران و سمنان ختم می‌شود (Amani et al., 2021; Shayan et al., 2020).

با توجه به موارد ذکرشده، بخش بسیار اندکی از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های سرشار این استان است، و همچنین نیازمندی‌های داخلی کشور و کشورهای همسایه، این استان متأسفانه در سال‌های اخیر آن‌گونه که باید نتوانسته به جایگاه واقعی خود برسد، به گونه‌ای که مردم مناطق محروم این استان در موقعیت نامناسبی از نظر توسعه اقتصادی و اجتماعی به سر می‌برند. از این رو، هدف از پژوهش حاضر ارائه الگویی برای توسعه اقتصادی مناطق محروم روستایی استان مازندران با رویکرد نظام نوآوری منطقه‌ای است.

۱. ادبیات تحقیق

۱-۱. نظام نوآوری

موضوع نظام‌های تولید محلی از سال ۱۹۸۰ پدیدار شده و کم‌کم اهمیت ابعاد جغرافیای اقتصاد و توسعه منطقه‌ای به آن افزوده شده است. مفاهیم جدیدی مانند «محدوده‌های جغرافیایی فناورانه»، «اجتماع نوآوری»، «مناطق یادگیرنده» و «نظام‌های نوآوری منطقه‌ای» به معرفی ساختار نظری و علمی جدید درباره توسعه صنعتی و اقتصاد منطقه‌ای کمک کرده‌اند (Hassink, 2020; Wang; Badri et al., 2019; et al., 1999). بیشترین پشتوانه نظری برای فهم این مفاهیم از طریق «اقتصاد تکاملی»، «اقتصاد نهادی»، «اقتصاد یادگیری»، «اقتصاد نوآوری» و «نظریه شبکه‌ها» بوده است. به‌طورکلی این مباحث‌ها درباره «نوآوری فناورانه» بوده است و به وجوه ماهیت پیچیده نوآوری اشاره می‌کند. در نتیجه، «رویکرد نظام نوآوری منطقه‌ای» ترکیبی از نظریه‌های موجود است تا اینکه فقط بر یکی از آن‌ها متمرکز باشد. با مرور تجربه‌های کشورهای در حال توسعه مانند چین و کره می‌توان دریافت که این کشورها، همانند کشورهای توسعه‌یافته، با توجه به بحث نوآوری منطقه‌ای، به شکل‌دهی و پرورش خوشه‌های صنعتی اقدام کرده‌اند که در رشد و توسعه اقتصادشان تأثیرات چشم‌گیری داشته است (Zamani Miandashti, 2019; Isa Zehi et al., 2021).

افزایش توجه به عوامل و محرک‌های رقابت‌پذیری منطقه‌ای در رشته‌های علوم سیاسی، جغرافیای اقتصادی و اقتصاد کسب‌وکار به ظهور مفاهیمی منجر شد که بر فرایندها و پویایی‌های محلی‌سازی فرایندهای نوآوری درون منطقه‌ها تأکید می‌کند، مفاهیمی مانند «مناطق یادگیرنده» (Kiryluk et al., 2020)، «اجتماع نوآوری» (Robert et al., 2021; Leduc et al., 2021)، «مناطق صنعتی» (Liu et al., 2021)، «خوشه» (Midgley et al., 2017; Bjärstig and Sandström, 2005; et al.), «شهرهای علم و فناوری» و «نظام نوآوری منطقه‌ای» (De; Shi et al., 2022; Toni et al., 2021).

از اوایل دهه ۱۹۹۰ خط‌مشی‌گذاران به مفهوم نظام نوآوری منطقه‌ای، به‌منزله چهارچوبی مطمئن برای افزایش قدرت درک و تحلیل پژوهشگران از فرایندهای نوآوری درون اقتصادهای منطقه‌ای، توجه کردند (Marsden and Hovardas, 2020). شهرت مفهوم نظام نوآوری منطقه‌ای حاصل ظهور خوشه‌های منطقه‌ای فعالیت‌های صنعتی و جهش خط‌مشی‌های منطقه‌ای نوآوری است (McGuire et al., 2022).

برای مفهوم نظام نوآوری منطقه‌ای تعریف عمومی نشده است (Nel and Rogerson, 2009). با این حال مجموعه‌ای از منافع

عمومی و خصوصی متعامل، نهادهای رسمی و دیگر سازمان‌هایی در نظر گرفته می‌شود که، با توجه به تنظیمات و روابط سازمانی و نهادی، خلق و به‌کارگیری و توزیع دانش را دنبال می‌کنند (Yurui et al., 2019). ایده اصلی نظام نوآوری منطقه‌ای این است که چنین مجموعه‌ای فراهم می‌کند که آثار فراگیر و نظام‌مندش مشوق بنگاه‌های منطقه در توسعه شکل‌های خاصی از سرمایه تقویت‌کننده قابلیت نوآوری و رقابت‌پذیری است (Kim, 2008). این سرمایه را از تعاملات، روابط اجتماعی، هنجارها و استانداردهای درونی اجتماع ناشی می‌دانند (Strong and Silva, 2021).

کارکردها و عوامل و حکمرانی چندسطحی سه عنصر اساسی نظام‌های نوآوری منطقه‌ای‌اند. کارکردها قابلیت‌های پویایی‌اند که علاوه بر تحقق توسعه، نشر و بهره‌گیری از نوآوری امکان دستیابی به مزیت رقابتی پایدار و توسعه اقتصادی مناطق را فراهم می‌کنند. با وجود این، نه تنها مبانی تحلیل کارکردی نوآوری منطقه‌ای به صورت محدودی توسعه یافته است، مباحث پرداخته‌شده نیز، بدون در نظر گرفتن موقعیت بوم‌شناختی و متفاوت مناطق، ارائه شده است. این کارکردها را می‌توان در هشت دسته قابلیت طبقه‌بندی کرد: ۱. حکمرانی نوآوری منطقه‌ای و جهت‌دهی آن؛ ۲. تشکیل زیستوم نوآوری؛ ۳. تشخیص و مسئله‌یابی و پیشبینی فناورانه شرکت‌ها و صنایع؛ ۴. توسعه صنعتی مبتنی بر فناوری (متناسب با رویکرد تجربه‌بنیاد)؛ ۵. توانمندسازی و حمایت و بسیج منابع (انسانی، مالی و...); ۶. شبکه‌سازی، یادگیری تعاملی، جریان، سرریز و انباشت دانش؛ ۷. برپایی بازار؛ ۸. کشف و انتشار فرصت‌های کارآفرینی (Mohammadi et al., 2019).

۱-۲. توسعه اقتصادی مناطق محروم

گسترش فقر و تشدید فاصله طبقاتی در مناطقی از کشور محرومیت و انزوای جغرافیایی را در آن مناطق به همراه دارد. این موضوع در کنار تخریب محیط‌زیست و بهره‌وری بیش از توان زیست‌محیطی منابع طبیعی از مشکلات اساسی کشورهای در حال توسعه است (Liu et al., 2021). همچنین رشد برابر برای همه افراد یک کشور، منطقه، شهر و روستا و رفع نابرابری‌ها و تبعیض‌های غیرمنطقی آرزویی است که تحقق آن به برنامه‌ریزی دقیق و همه‌جانبه‌نگر منوط است (Leduc et al., 2021). سیر تحول تاریخی توسعه‌نیافتگی در بستر برنامه‌ریزی منطقه‌ای در «جدول ۱» خلاصه شده است (Liu et al., 2021; Badri et al., 2009).

جدول ۱: سیر تحول تاریخی توسعه نیافتگی در بستر برنامه‌ریزی منطقه‌ای

دوره زمانی	تحول
دهه ۱۹۴۰-۱۹۶۰	اجرای طرح مارشال از سوی آمریکا و وابستگی سایر کشورهای جنگ‌زده به این کشور و شکل‌گیری رشد ناموزون و نابرابری‌های فضایی در دهه‌های پس از جنگ جهانی دوم
دهه ۱۹۶۰-۱۹۷۰	بحران‌های اقتصادی و شکل‌گیری انقلاب‌ها در اثر شکست سیاست‌های توسعه منطقه‌ای و انتقاد از نظریه‌های توسعه و در نتیجه بازنگری در تعریف توسعه
دهه ۱۹۷۰-۱۹۹۰	اعتماد دولت به بخش خصوصی در قالب بازارهای آزاد، آزادسازی تجارت در دهه ۱۹۸۰، تشدید جهانی‌سازی و افزایش نابرابری‌های فضایی در دهه ۱۹۹۰
دهه ۱۹۹۰-۲۰۰۰	رویکرد یادگیری منطقه‌ای و استفاده از دانش و مهارت آموخته‌شده به‌منظور توسعه
از سال ۲۰۰۰ به بعد	رویکرد نظام نوآوری منطقه‌ای با تأکید بر بهره‌گیری از قابلیت‌های منطقه‌ای

طراحی یا تغییر برنامه‌ها با روستاییان مشورت می‌کنند (Zasada et al., 2018; Xue and Zhou, 2018). در این سازوکارها، آثار میدانی طرح‌ها و برنامه‌ها را در ابعاد اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی روستاییان بررسی می‌کنند و پیشنهادها را لازم‌الاجرا، به‌منظور حداکثرسازی منافع طرح‌ها و برنامه‌ها، به روستاییان ارائه می‌دهند (Björstig and Sandström, 2017; Dai et al., 2021; Leduc et al., 2021; Wang et al., 2019; Zasada et al., 2018; مرکز پژوهش‌های مجلس، ۲۰۱۸).

بررسی تجربه‌های کشورهای دنیا حاکی از محوریت کشاورزی در سیاست‌گذاری توسعه روستایی و کاهش فقر است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۲۰۱۸). کشورهایمانند انگلیس و کانادا از طریق وزارت کشاورزی خود سازوکارهای ارزیابی میدانی را به‌نحوی مستقر کرده‌اند تا مطمئن شوند طرح‌ها و برنامه‌های دولت و دستگاه‌های اجرایی در روستاها بر اساس اولویت‌های است که روستاییان تعیین می‌کنند و همچنین در پاسخ به نیازهای واقعی آن‌ها طراحی و اجرا می‌شوند و کارگزاران دولتی در فرایند

جدول ۲: توسعه اقتصادی مناطق محروم در کشورهای متعدد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۲۰۱۸; Fleisher et al., 2010; Leduc et al., 2021)

ردیف	نام وزارت یا دپارتمان	اهداف کلی در حوزه روستایی	نحوه هماهنگی بین دستگاه‌ها
۱	وزارت کشاورزی و غذای کانادا	تحقق اقتصاد کشاورزی و غذای رقابت‌پذیر و نوآور در سطح جهان	توسعه همکاری بین دپارتمان‌های فدرال از طریق کمیته‌ای تحت‌عنوان شراکت روستایی کانادا
۲	دپارتمان (وزارت) کشاورزی آمریکا	شکوفایی روستاهای آمریکا، بهبود تولید کشاورزی، تغذیه بهتر ساکنان آمریکا، حفاظت از منابع طبیعی	شورای توسعه روستایی
۳	دپارتمان (وزارت) محیط‌زیست و غذا و امور روستایی انگلیس	حفاظت از محیط‌زیست طبیعی، حمایت از صنعت غذا و کشاورزی ممتاز در سطح جهانی و پایدارسازی اقتصاد روستایی در حال شکوفایی و حفظ کشور در برابر بلایای طبیعی	کمیسیون جوامع روستایی
۴	وزارت کشاورزی و غذا و جنگل‌داری فرانسه	توسعه پایدار بخش‌های کشاورزی، غذا، جنگل‌داری و نواحی روستایی	شورای عالی غذا و کشاورزی و نواحی روستایی (نهاد مشورتی سطح بالا و تحت ریاست مستقیم وزیر کشاورزی و غذا و جنگل‌داری) و شبکه ملی روستایی در سطوح ملی و منطقه‌ای و محلی تحت وزارت کشاورزی فرانسه
۵	وزارت کشاورزی و غذا و محیط‌زیست اسپانیا	مبارزه با تغییر اقلیم، حفاظت از میراث طبیعی، تنوع زیستی، دریاها، توسعه روستایی، توسعه کشاورزی	کمیسیون بین‌وزارتخانه‌ای توسعه روستایی در جایگاه ابزاری برای هماهنگی افقی در سطح ملی و شورای توسعه روستایی در جایگاه نهادی برای هماهنگی عمودی و همکاری بین نهادهای عمومی مختلف
۶	وزارت کشاورزی و جنگل‌داری فنلاند	بهبود تولید، فراوری غذا، تأمین ایمنی غذایی، حفاظت از حقوق مصرف‌کنندگان، بهبود رفاه روستایی، استفاده تفریحی از طبیعت، بهره‌برداری پایدار از اراضی کشاورزی و آب و جنگل‌ها	کمیته سیاست‌گذاری روستایی فنلاند

ردیف	نام وزارت یا دپارتمان	اهداف کلی در حوزه روستایی	نحوه هماهنگی بین دستگاه‌ها
۷	وزارت فدرال غذا و کشاورزی آلمان	تحقق رژیم غذایی سالم و متوازن، تأمین اطلاعات شفاف برای مصرف‌کنندگان در هنگام خرید، شکل‌گیری بخش‌های قوی در زمینه کشاورزی پایدار، جنگل‌داری و ماهیگیری و چشم‌اندازهای مطلوب برای نواحی روستایی	---
۸	دپارتمان (وزارت) کشاورزی و توسعه روستایی ایرلند شمالی	ارتقای رشد اقتصادی پایدار و توسعه نواحی روستایی	---
۹	وزارت کشاورزی و غذا و امور روستایی کره جنوبی	افزایش درآمد کشاورزان و بهبود رفاه در جوامع روستایی و بهبود رقابت‌پذیری کشاورزی	---
۱۰	وزارت کشاورزی چین	توسعه اقتصادی اجتماعی روستاها	---
۱۱	وزارت کشاورزی و غذا و دام‌پروری ترکیه	تضمین استفاده پایدار از منابع کشاورزی و بوم‌شناختی، ارتقای استانداردهای زندگی در نواحی روستایی، تضمین دستیابی به محصولات کشاورزی باکیفیت و سالم	---
۱۲	وزارت توسعه روستایی و اصلاحات ارضی آفریقای جنوبی	تحقق جوامع روستایی پویا و برخوردار از عدالت و پایدار از طریق طراحی، تسهیل، هماهنگ‌سازی و تسریع برنامه یکپارچه توسعه روستایی	---
۱۳	وزارت توسعه روستایی هند	رشد پایدار و فراگیر نواحی روستایی هند از طریق فقرزدایی، بهبود فرصت‌های معیشت، تأمین شبکه‌های ایمنی و توسعه زیرساخت‌های رشد	---
۱۴	وزارت توسعه روستایی و منطقه‌ای مالزی	پیش‌گامی در توسعه روستایی و بهبود بهره‌وری ساکنان روستایی به صورت جامع و مؤثر	---

۳. پیشینه پژوهش

روستایی در کشور در سال ۱۳۹۹ برای بهبود وضعیت اقتصاد روستاها و جلوگیری از مهاجرت روستایی‌ها راهکارهایی پیشنهاد می‌شود: حمایت از بخش خصوصی برای تشکیل صنایع تبدیلی و تکمیلی در اطراف روستاها، اعطای اعتبارات به فعالیتهای اقتصادی در روستاها، تخصیص امکانات رفاهی در روستاها و توجه به صنایع دستی.

عزیزپور و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی نشان می‌دهند در حوزه اقتصاد روستایی اجرای هدفمندی یارانه با پیامدهایی همراه بوده است: تعدد ردیفهای هزینه‌کرد خانوار و افزایش حجم پرداخت‌های از پیش برقرار در اقتصاد روستا، تقویت بنیه درآمدی خانوار روستایی، تشکیل و تشدید شکاف میان تولیدگران و خانوارهای روستایی، دگرش الگوی کسب و مصرف ثروت در اقتصاد روستا، ایجاد تکانه در جریان سرمایه میان اقتصاد روستا و شهر و تشدید روند فرامحلی شدن و سیاسی شدن اقتصاد روستایی. در نهایت این پیامدها به سه مقوله کلان منجر شده است: ۱. تغییر هزینه و درآمد روستاییان؛ ۲. دگرگونی نظام تولید و مصرف ثروت در اقتصاد روستایی؛ ۳. رشد خطرپذیری

شایان و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی معیارهایی را بیان کردند که بیشترین تأثیر را در سطح پایداری اقتصادی در نواحی روستایی دارد: مشارکت مردم و دولت در سرمایه‌گذاری در منابع آب و خاک، اخذ وام برای سرمایه‌گذاری به صورت مشترک، همکاری و اطلاع‌رسانی زمان کنترل آفات محصولات کشاورزی، مشارکت در اطلاع‌رسانی درباره انواع جدید گونه‌های پرمحصول. همچنین، کریم‌زاده و همکاران (۲۰۱۶) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که بین تنوع اقتصادی و پایداری اقتصادی در دهستان رابطه مثبت و معناداری است، به طوری که با افزایش تنوع اقتصادی در سطح روستاهای مورد مطالعه میزان پایداری اقتصادی آنها نیز افزایش یافته است. همچنین، تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در محدوده مورد مطالعه، که روستاییان در اثر کاهش سطح آب دریاچه ارومیه خودجوش انجام دادند، موجب افزایش فرصت‌های شغلی، زمینه‌های اشتغال، انگیزه بهبود وضعیت اشتغال، میزان اشتغال در زمینه خدماتی و افزایش سرمایه‌گذاری و کاهش مهاجرت جوانان روستایی در محدوده مورد مطالعه شد. علاوه بر این، در پژوهشی در حوزه بررسی وضعیت اقتصاد

کوربین^۷ و در نهایت رویکرد ساخت‌گرایانه چارمز^۸ (عزیزی، ۲۰۱۸). الگوی اصلی استفاده از رویکرد نظریه داده‌بنیاد این است که به‌جای آزمون فرضیه‌ها از گزارش کلامی افراد درباره تجربه‌هایشان به‌منزله داده استفاده شود. این امر به‌منظور فراهم کردن مجموعه‌ای از مفاهیم نظری است که به بهترین شکل داده‌ها را توصیف می‌کند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در این رویکرد از سه نوع کدگذاری استفاده می‌شود: باز و محوری و انتخابی. در طی کدگذاری باز داده‌ها به کوچک‌ترین واحد خود شکسته و مقوله‌ها و مشخصه‌های آن‌ها کشف می‌شود. در کدگذاری محوری رابطه بین مقوله‌ها شناسایی و مقوله محوری، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها تعیین می‌شود. در کدگذاری انتخابی نیز ارتباط بین مقوله محوری با سایر مقوله‌ها برقرار و الگوی نهایی تکوین می‌شود (Strauss and Corbin, 2011). مبنای جامعه پژوهش مناطق محروم روستایی استان مازندران آنست که بر اساس مصوب هیئت محترم وزیران فهرست مناطق محروم و کمتر توسعه‌یافته در امور حمایتی در ۱۳۷۸ است. پژوهشگران در این پژوهش ضمن بررسی جامع این فهرست (۱۳۷۸) و با در نظر گرفتن فهرست مصوب در ۱۳۸۸ و با کمک نهادهای استانی متولی مانند استانداری مازندران فهرست را به‌روز کردند. همچنین بر اساس وضعیت موجود معضلات و راهکارها را در چهارچوب نظریه داده‌بنیاد بیان می‌کنند. فهرست سال ۱۳۷۸ شامل ۲۴ بخش و ۸۹۰ روستا بوده است. فهرست سال ۱۳۸۸ در مقایسه با فهرست ۱۳۷۸ برای استان مازندران تغییری نداشته و فقط بر اساس بخش اعلام شده است. از جمله بخش‌هایی که شامل این فهرست می‌شوند عبارت‌اند از: بندپی شرقی بابل، بندپی غربی بابل، یانه‌سر بهشهر، چهاردانگه ساری، دودانگه ساری، کلباد گلوگاه، هزارجریب نکا، بلده نور، کجور نوشهر، الالاریجان مازندران، آمل لاریجان، سوادکوه مازندران، لاریجان سفلی آمل، چلاو آمل مرکزی، درازکلا بابل، بابل کنار، پنج‌هزاره بهشهر، دوهزار تنکابن، سه‌هزار تنکابن، گلیجان تنکابن، بیرون‌بشم چالوس، کلاردشت، جنت‌رودبار رامسر، اشکور رامسر و پی‌رجه نکا. گردآوری داده‌های پژوهش از طریق مصاحبه عمیق با ۴۳ نفر از خبرگان علمی و تجربی (جدول ۳) و بیش از ده نشست تخصصی با بخشداران و دهیاران استان مازندران انجام شد. در پژوهش حاضر تلاش شد تا در شناسایی افراد خبره موضوع‌هایی مانند مشکلات توسعه مناطق محروم استان مازندران، راهکارها و فرصت‌های سرمایه‌گذاری، موانع توسعه نوآوری اجتماعی و اشتغال و ... در چهارچوب کارکردهای نظام نوآوری منطقه‌ای در نظر گرفته شود.

با توجه به هدف تحقیق از نمونه‌گیری هدفمند و با استفاده از

در اقتصاد روستایی. علاوه‌براین، در مطالعه چن^۱ و همکاران (2020) بیان می‌شود بیش از ۷۵ درصد از فقرای این کشور در مناطق روستایی زندگی می‌کنند. آن‌ها بر اساس روش آنتروپی^۲ سطح آسیب‌پذیری فقر هر استان را در چین ارزیابی کردند. همچنین با استفاده از روش شاخص میانگین لگاریتمی دیویزیا^۳ و روش تحلیل رابطه خاکستری^۴ دریافتند وقتی از منابع طبیعی، منابع انسانی، دارایی‌های فیزیکی، دارایی‌های مالی و منابع اجتماعی صحبت می‌شود، آسیب‌پذیرترین مناطق در غرب چین متمرکز شده‌اند. در نهایت، به دولت پیشنهاد دادند به منافع افراد در این مناطق توجه عمده شود تا توسعه اقتصادی متوازن باشد، منافع توسعه اقتصادی بین فقرای روستایی توزیع شود و شکاف درآمدی بین مناطق شهری و روستایی کاهش یابد. در تحقیقی دیگر انصاری و همکاران (2022) نشان می‌دهند سه عامل منابع انسانی، پارک علم و فناوری، مراکز رشد و نوآوری و خلاقیت در توسعه نظام نوآوری منطقه‌ای استان یزد بیشترین اهمیت را دارند. این بدین معناست که تمرکز بودجه و سیاستها و طرح‌ها را سوی این سه عامل برده و از سایر عوامل غفلت کرده‌اند. با توجه به اهمیت و اولویتهای مشخص شده و دسته‌بندی عوامل در نظام نوآوری استان یزد پنج دسته تفکیک می‌شوند: ۱. سرمایه انسانی و اجتماعی؛ ۲. زیرساخت‌های نوآوری؛ ۳. فرایندهای نوآوری؛ ۴. پویایی‌های کسب‌وکار؛ ۵. توسعه درون‌زا. از این رو، تاکنون تمرکز بر مرحله ابتدایی الگوی نظام نوآوری منطقه‌ای بوده است که بیشتر جنبه ورودی دارد و در نتیجه نظام نوآوری استان یزد در مراحل ابتدایی است. مطابق الگوی ماحصل پژوهش، برای توسعه نظام نوآوری منطقه‌ای استان یزد به تمرکز بر این سه دسته عامل نیاز است: فرایندهای نوآوری، پویایی کسب‌وکار، توسعه درون‌زا.

۴. روش‌شناسی پژوهش

هدف پژوهش حاضر کاربردی و از نظر گردآوری داده‌ها، با توجه به ماهیت پژوهش، کیفی و از نوع توصیفی و پیمایشی است. برای رسیدن به هدف پژوهش، از رویکرد نظام‌مند نظریه داده‌بنیاد^۵ استفاده شده است. نظریه داده‌بنیاد مستقیم از داده‌هایی استخراج می‌شود که در جریان پژوهش به‌صورت منظم گردآوری و تحلیل شده‌اند. سه رویکرد مسلط در نظریه‌پردازی داده‌بنیاد عبارت‌اند از: رویکرد ظاهرشونده گلیسر^۶، رویکرد نظام‌مند اشتراوس و

1. Chen
2. Entropy
3. Average logarithmic index of Divizia
4. Grey Relational Analysis
5. Grounded Theory
6. Glaser's Emergent Approach

7. Strauss and Corbin

8. Charms Constructionist Approach

جدول ۳: تعداد افراد مصاحبه‌شونده بر اساس معیارها

تعداد افراد مرتبط با معیار	معیارهای انتخاب افراد مصاحبه‌شونده
۶	دانش‌آموختگان دکتری و پسادکتری در حوزه اقتصاد روستایی، توسعه اقتصادی در مناطق محروم نظام نوآوری منطقه‌ای، نوآوری و کارآفرینی اجتماعی که مرتبط با حوزه پژوهش حاضر بیش از پنج سال فعالیت تحقیقاتی کرده‌اند
۱۱	معاونان و مدیران اجرایی دستگاه‌های مرتبط در سطح استان و دستگاه‌های حاکمیتی مانند کمیته امداد امام خمینی (ره)، بنیاد برکت، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و... با بیش از ده سال سابقه فعالیت مؤثر
۶	استادان (استادان هیئت‌علمی با مرتبه علمی دانشیار و بالاتر در حوزه تخصصی مدنظر)، خبرگان و مدیران اجرایی حوزه کشاورزی و دام‌پروری و گردشگری که حداقل سه مقاله و یا یک کتاب در حوزه‌های نظام نوآوری منطقه‌ای و توسعه روستایی و اقتصاد روستایی نوشته‌اند
۱۶	فرمانداران، معاونان فرمانداران، بخشداران و دهیاران فعلی که سابقه بیش از ده سال مسئولیت اجرایی داشته باشند
۴	خبرگان نهادهای تأمین مالی، نهادهای تأمین مالی و کارآفرینی اجتماعی

اتمام پژوهش نتایج آن برای هفت نفر از مشارکت‌کنندگان ارسال و از نظر آن‌ها تأیید شد. کاربردی بودن بدین معناست که یافته‌های پژوهش هم باید به میزان دانش در حوزه مطالعاتی بیفزاید و هم امکان استفاده از آن، برای درک و مدیریت علمی موقعیت‌های پیش‌رو، در حوزه مربوط باشد. از این‌رو، کاربردی بودن این پژوهش با استفاده از نظر سه نفر از مشارکت‌کنندگان تأیید شد.

۵. تحلیل داده‌ها و یافته‌ها

مدت‌زمان هر مصاحبه به‌طور متوسط ۶۰ الی ۹۰ دقیقه و هر نشست تخصصی ۱۲۰ تا ۱۵۰ دقیقه بود. پس از هر مصاحبه ابتدا متن کامل مصاحبه ضبط‌شده پیاده‌سازی می‌شد تا شرایط مناسب برای کدگذاری فراهم شود. کدگذاری مصاحبه‌ها در سه مرحله انجام شد. در هر مرحله محقق دائم به متن‌های مصاحبه‌ها مراجعه و برخی کدها را حذف و یا کد جدیدی را اضافه می‌کرد. این اقدام آن‌قدر ادامه یافت تا پژوهش به مرحله اشباع نظری رسید. در نهایت در طول سه مرحله کدگذاری تعداد ۶۷ کد باز و ۱۲ کد محوری و ۴ کد انتخابی استخراج شد.

مقوله محوری (پدیده اصلی): همان موضوع اصلی بررسی شد (Azizi, 2018). براین اساس، مقوله محوری در این پژوهش توسعه اقتصادی در مناطق محروم استان مازندران انتخاب شد.

عوامل علی: رخدادها و متغیرهایی که به بروز یا توسعه پدیده موردبررسی منجر می‌شوند. در حقیقت عوامل علی نقش متغیرهای مستقل را در مقابل متغیر وابسته یا همان پدیده مورد مطالعه و شناخته شده ایفا می‌کند (Azizi, 2018). براین اساس، مشارکت‌کنندگان مهم‌ترین عوامل علی تأثیرگذار بر فرایند توسعه اقتصادی در مناطق محروم استان مازندران را الگوی حکمرانی منطقه‌ای، عوامل ساختاری و اداری، عوامل زیرساختی می‌دانند. این متغیرها تحت‌عنوان عوامل سطح استانی معرفی شدند (جدول ۴).

روش گلوله‌برفی برای انتخاب نمونه‌ها استفاده شد و مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. در این رویکرد، از افراد خواسته شد با توجه به معیارهای مدنظر تحقیق خبره بعدی را برای مصاحبه بیشتر و تکمیل اطلاعات و رسیدن به اشباع نظری معرفی کنند. سؤال‌های مصاحبه شامل پرسش‌های اصلی درباره احصای مشکلات توسعه اقتصادی در مناطق محروم استان مازندران و ارائه راهکارهای پیشنهادی برای رفع این مشکلات و پیامدهای آن بودند. اشتراوس و کوربین (2011) معیار قابلیت اعتبار را برای سنجش کیفیت نظریه داده‌بنیاد پیشنهاد داده‌اند.

سؤال‌های فرعی پژوهش بر اساس رویکرد اشتراوس و کوربین (2011) در نظریه داده‌بنیاد در چندین سطح طرح و بررسی شد: عوامل سطح استانی در استان مازندران که به توسعه یا نبود توسعه اقتصادی در مناطق محروم استان مازندران منجر می‌شوند (عوامل علی)؛ عوامل کلان و ریشه‌ای که فراتر از استان مازندران و در سطح ملی اند و موجب توسعه یا نبود توسعه اقتصادی در مناطق محروم استان مازندران می‌شوند (عوامل زمینه‌ای)؛ عوامل درونی و ساختاری درون مناطق محروم روستایی که موجب توسعه اقتصادی در مناطق محروم استان مازندران می‌شوند و تأثیرگذاری عوامل علی و زمینه‌ای را تسهیل یا دشوار می‌کنند (شرایط مداخله‌گر). همچنین راهبردها و توصیه‌های سیاستی برای توسعه اقتصادی در مناطق محروم استان مازندران و در نهایت، پیامدهای جاری‌سازی توصیه‌ها و راهبردها در مناطق محروم استان مازندران بر اساس کارکردهای نظام نوآوری متناسب با سوابق و تجربه و تخصص خبرگان طراحی و بررسی شد.

در این پژوهش از شاخص تناسب و کاربردی بودن برای سنجش قابلیت اعتبار استفاده شد. در شاخص تناسب، نتایج پژوهش باید برای مشارکت‌کنندگان پذیرفتنی باشد. برای این منظور پس از

جدول ۴: کدهای شرایط علی

مؤلفه	مقوله فرعی (مفهوم)	مصاحبه‌شونده‌ها	مقوله
فقدان کارشناسان بخش کشاورزی در نهادهای تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی، نبود توجه جدی و اصولی به ترویج و آموزش کشاورزی، فقدان الگوی جامع کشت متناسب با شرایط و قابلیت‌های منطقه‌ای در استان، کم‌توجهی به نقش نهادهای مدنی در حکمروایی، کم‌توجهی به راهکارهای بهبود معیشت و اشتغال‌زایی در سطح جوامع روستایی (توجه بیشتر مسئولان به توسعه زیرساخت‌ها و موضوع‌های آموزشی، بهداشتی، خدماتی و گاهی رفاهی است)، کم‌توجهی به دانش بومی روستاییان در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های منطقه‌ای، فقدان ارتباط جدی مراکز علمی و آموزشی با کشاورزان، کم‌توجهی به بافت سنتی، اصالت‌ها، باورها، مراسم آیینی و مذهبی روستاییان در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های منطقه‌ای، کم‌توجهی به زنجیره تأمین و زنجیره ارزش در تولید و عرضه محصولات روستایی در الگوهای توسعه استانی و اسناد راهبردی، تخصیص وام‌ها و تسهیلات خرد بدون تفکر نظام‌مند در برنامه‌ریزی، تخصیص ناکافی منابع اعتباری برای سرمایه‌گذاری و توسعه کسب‌وکارهای محلی، نبود ارتباط بین اداره‌ها برای هم‌افزایی و حل مسائل مناطق محروم، نبود نظارت درست بر تخصیص منابع کارآفرینی و توسعه روستایی، نبود ترویج و تبلیغ و آگاهی‌رسانی درباره قابلیت‌های منطقه‌ای و فرصت‌های سرمایه‌گذاری برای سرمایه‌گذاران بخش خصوصی، صدور مجوزهای کسب‌وکار در مناطق محروم روستایی	الگوی حکمرانی منطقه‌ای	P1-P2-P3-P4-P5-P6-P7-P8-P9-P10-P11-P12-P13-P17	عوامل سطح استانی
بوروکراسی اداری پیچیده و سخت‌گیرانه (موانع تولید و توسعه کسب‌وکارهای خرد و متوسط)، بی‌انگیزگی و بی‌رغبتی در دستگاه‌های خدمت‌رسان و حامی در بخش کشاورزی، فساد اداری و برخی سوءاستفاده‌ها و فرصت‌طلبی‌ها، نفوذ و سودجویی سلف‌خران، دلالان و واسطه‌ها، موازی‌کاری دستگاه‌های اجرایی در سطح استان، سازوکار نامناسب تسهیلات و ارجحیت رانت شهری	عوامل ساختاری و اداری	P1-P2-P3-P4-P5-P6-P7-P8-P26	
نبودن توسعه مکانیزاسیون، فقدان شبکه جامع آموزش برای کشاورزان، فقدان سازوکار منسجم بازاریابی و بازرسانی در زمینه محصولات کشاورزی و دام‌پروری، نبود زیرساخت‌های مخابراتی و اینترنت	عوامل زیرساختی	P7-P8-P9-P11-P12-P10-P6-P13-P25	

پیامدها: خروجی حاصل از به‌کارگیری راهبردها هستند. در این پژوهش مشارکت‌کنندگان توسعه اقتصادی و نیز توسعه اجتماعی و فرهنگی را از مهم‌ترین پیامدهای راهبرد مدنظر برای توسعه اقتصادی مناطق محروم روستایی در استان مازندران می‌دانند (جدول ۷).

بر اساس نظریه داده‌بنیاد با رویکرد اشتراوس و کوربین راهبردها نیز در بخشی از الگو ارائه می‌شوند. از این رو، بر اساس گام‌های منطقی پژوهش حاضر راهبردها در قالب توصیه‌های سیاستی و در بخش بحث و نتیجه‌گیری مطرح می‌شوند.

شرایط زمینه‌ای: مجموعه‌ای از شرایط خاص که زمینه را برای بروز رفتار یا اقدام فراهم می‌کند. شرایط زمینه‌ای حالت ریشه‌ای دارد و تحت‌کنترل سازمان نیست (Azizi, 2018). در بُعد زمینه‌ای بیشتر مشارکت‌کنندگان به سیاست‌گذاری و تنظیمگری و تسهیلگری اشاره کردند. این متغیرها با عنوان عوامل ملی مطرح شده‌اند (جدول ۵).

شرایط مداخله‌گر: شرایطی که تحت‌کنترل عوامل درونی از جمله مسئولان منطقه‌ای‌اند. این شرایط تأثیرگذاری عوامل علی و زمینه‌ای را تسهیل یا دشوار می‌کنند. در این زمینه باید به ناکارآمدی نهادی، سواد کسب‌وکار، فرهنگ و سبک زندگی و عوامل زیرساختی اشاره کرد. این متغیرها با عنوان عوامل درون منطقه‌ای مطرح شده‌اند (جدول ۶).

جدول ۵: کدهای شرایط زمینه‌ای

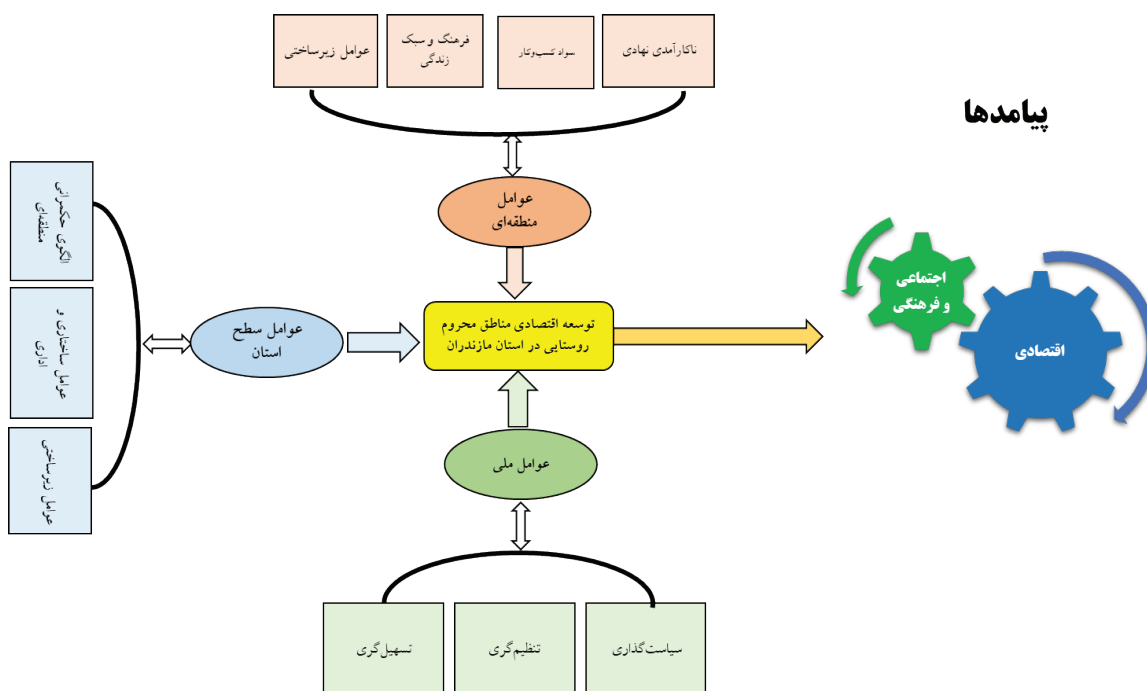
مؤلفه	مقوله فرعی (مفهوم)	مصاحبه‌شونده‌ها	مقوله
نامشخص بودن نقشه راه توسعه کشور و تأثیر روستا در آن نقشه راه، اولویت نبودن توسعه مناطق محروم روستایی در اسناد بالادستی و سیاستهای کلان توسعه، فقدان راهبرد ملی در بخش توسعه مناطق محروم روستایی، تعدد مراجع تصمیم‌گیری و ضعف در وحدت فرماندهی برای مدیریت روستا و اختلاف نظر بین برخی نهادهای متولی در خصوص رویکرد توسعه	سیاست‌گذاری	P1-P2-P3-P4-P5-P6-P7-P8-P9-P10-P11-P12-P13-P18	عوامل ملی
فراموشی تولیدکنندگان خرد و کم‌توجهی به تولیدکنندگان کلان، بالا بودن هزینه‌های تولید در بخش کشاورزی روستایی در مقایسه با استانداردهای جهانی، ریسک زیاد فعالیت‌ها در بخش کشاورزی و دامپروری، واردات گسترده در مقابل صادرات محدود محصولات تولیدی روستاها و مناطق محروم روستایی، بی‌ثباتی قوانین و مقررات و سیاست‌های دولت در حوزه تولید و توزیع محصولات روستایی، قوانین بیش‌ازاندازه سخت‌گیرانه زیست‌محیطی و نبودن جایگزین	تنظیم‌گری	P9- P11-P12-P13-P12- P19-P16-P3-P1-P5-P6-P7-P17	
شرایط سخت و دشوار اعطای تسهیلات به بخش کشاورزی، نبود توسعه بیمه جامع برای بخش کشاورزی، سرمایه‌گذاری ناپذیر در بخش کشاورزی، نبود سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به دلیل دیربازده‌بودن	تسهیل‌گری	P6-P7-P8-P9-P10-P1-P2-P3-P4-P5-P11-P12-P13-P15	

جدول ۶: کدهای شرایط مداخله‌گر

مؤلفه	مقوله فرعی (مفهوم)	مصاحبه‌شونده‌ها	مقوله
ضعف هماهنگی در بین بهره‌برداران محلی، ناکارآمدی شوراهای اسلامی شهر و روستا (در بیشتر مواقع نبود شایسته‌سالاری در انتخابات اعضای شوراهای شهر و روستا)، ناکارآمدی دهیاران، پایین بودن سطح آگاهی دهیاران، تأمین مالی نشدن دهیاران، پاره‌وقت بودن دهیاران، شخص محور بودن تصمیم‌های توسعه روستایی به‌جای شهری، نبود یکپارچگی در تصمیم‌گیری بین روستاهای هم‌جوار میان بخش‌ها و دهیاری‌ها	ناکارآمدی نهادی	P13-P12- P14-P11--P2-P3-P4-P5-P6-P7-P8-P9-P10-P11-P12-P20-P19	عوامل درون‌منطقه‌ای
سطح تحصیلات پایین در مناطق محروم، دانش ناکافی مردم محلی درباره بهره‌وری تولیدهای کشاورزی، دامپروری، گردشگری، دانش ناکافی مردم محلی درباره کارآفرینی با استفاده از قابلیت‌های منطقه‌ای، دانش ناکافی مردم محلی درباره برن‌سازی منطقه خود، دانش ناکافی مردم محلی درباره توسعه کسب‌وکار	سواد کسب‌وکار	P19-P16-P3-P1-P5-P6-P7-P8-P9-P9-P11-P12-P13-P24	
میانگین سن زیاد کشاورزان و دام‌پروران و کاهش قابلیت یادگیری منطقه‌ای، ضعف در مسئولیت‌پذیری و کار گروهی و مشارکتی (رقابت در استفاده بی‌رویه از منابع مشترک به‌جای رفاقت‌ها و صمیمیت‌های قبلی)، بدعادت کردن مردم محلی و بالا رفتن سطح توقع مردم و انتظار بیش‌ازحد ایشان از دولت که با پول نفت از موهبت توسعه مجانی بهره‌مند شوند، تغییر فرهنگ و سبک زندگی روستاییان	فرهنگ و سبک زندگی	P19-P16-P3-P1-P5-P6-P7-P1-P2-P3-P4-P5-P6-P7-P8-P9-P10-P11-P12-P13-P25	
خرد و پراکنده بودن اراضی کشاورزی، بالا رفتن سطح بهداشت و افزایش نسبی سطح رفاه، نبود فناوری‌های بهره‌برداري تولید، راه‌سازی و جاده‌سازی نامناسب، کم‌بودن ظرفیت تحمل گردشگری مقصد	عوامل زیرساختی	P1-P2-P3-P4-P5-P6-P7-P8-P9-P10-P11-P12-P13-P23	

جدول ۷: کدهای مربوط به پیامدها

مؤلفه	مقوله فرعی (مفهوم)	مصاحبه‌شونده‌ها	مقوله
توسعه متوازن مناطق محروم روستایی، اشتغال روستاها، ارزش افزوده اقتصادی، امنیت غذایی، جلوگیری از رانت در زنجیره تولید، رشد اقتصادی منبع‌محور	اقتصادی	P9-P10-P11-P12-P13	اقتصاد
کاهش مهاجرت از روستاها به شهرها و افزایش مهاجرت معکوس از شهرها به روستاها، افزایش سواد کارآفرینی و کسب‌وکار در روستاها و مناطق محروم	اجتماعی و فرهنگی	P16-P3-P1-P5-P6-p27	

شکل ۱: الگوی توسعه اقتصادی مناطق محروم روستایی استان مازندران

درون دستگاه‌های اجرایی استان مازندران است. گفتنی است استانداردی در جایگاه عالی‌ترین دستگاه اجرایی در سطح استان و هماهنگ‌کننده دستگاه‌ها نقش مؤثری می‌تواند در این زمینه اجرا کند. همچنین عوامل زیرساختی سطح استان موجب تسهیل ارتباط فیزیکی بین مناطق مختلف استان می‌شود. علاوه بر این، عوامل کلان سطح ملی در حوزه مشخص شدن و یکپارچگی رویکرد سیاستی دولت و مجموعه حاکمیت عبارت‌اند از عوامل مربوط به تنظیم‌گری کارکرد نهادهای متولی دولتی و یا حاکمیتی و عوامل تسهیل‌گری فعالیت‌های جوامع فردی شامل کارآفرینان و جوامع محلی شامل جامعه ساکن در مناطق مزبور. عوامل کلان سطح ملی از اختیارات دستگاه‌های استانی خارج است و تصمیم و اقدام مربوط به آن در سطح ملی می‌تواند تأثیر چشم‌گیری در مناطق محروم روستایی کشور به صورت کلی داشته باشد.

بر اساس الگوی به‌دست‌آمده در این پژوهش (شکل ۱) توسعه اقتصادی مناطق محروم روستایی در استان مازندران متأثر از سه دسته عوامل است: عوامل مربوط به درون مناطق محروم روستایی و عوامل استانی در سطح استان مازندران و عوامل کلان ملی. عوامل مطرح‌شده در سطح روستا و استان با رویکرد نظام نوآوری منطقه‌ای احصا و بررسی شده‌اند. عوامل منطقه‌ای شامل مواردی مانند ناکارآمدی نهادهای محلی، سواد کسب‌وکار جامعه ساکن در محل، فرهنگ، رویکرد و سبک زندگی جامعه ساکن در محل و همچنین عوامل زیرساختی منطقه است. عموماً این مناطق بر همین اساس در فهرست روستاهای محروم کشور قرار گرفته‌اند. همچنین عوامل استانی شامل مواردی مانند الگوی اثربخش و کارای حکمرانی منطقه‌ای با رویکرد و تفکر نظام‌مند، ارتباط مؤثر میان نهادها و سازوکارهای ساختاری و اداری و اجرایی

نتیجه‌گیری

در چند دهه اخیر، همواره یکی از دغدغه‌های اصلی سیاست‌گذاران ملی و منطقه‌ای توسعه روستایی بوده است. به‌خصوص در روستاهایی که قابلیت توسعه‌یافتگی دارند، ولی سطح توسعه‌یافتگی آن‌ها اندک است. این امر از یک سو برای تأمین نیازهای اساسی و توزیع بهینه منافع ناشی از توسعه ملی مهم است و از سوی دیگر از مهاجرت افراد از روستاها به شهرنشینی و عمدتاً حاشیه‌نشینی جلوگیری می‌کند. گفتنی است توسعه مناطق محروم روستایی به‌خصوص در استان‌هایی با قابلیت‌های منطقه‌ای پیامدهای اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی در بر دارد. پیامدهایی مانند توسعه متوازن مناطق محروم روستایی، اشتغال روستاها، ارزش افزوده اقتصادی، امنیت غذایی، جلوگیری از رانت در زنجیره تولید، رشد اقتصادی منبع‌محور، کاهش مهاجرت از روستاها به شهرها، افزایش مهاجرت معکوس از شهرها به روستاها، افزایش سواد کارآفرینی و کسب‌وکار در روستاها و مناطق محروم کشور. تاکنون پژوهش‌های بسیاری در حوزه توسعه روستایی در کشور و در سطح بین‌المللی انجام شده است. ولی محور بررسی بیشتر آن‌ها یا در زمینه‌ای خاص مانند کشاورزی یا گردشگری بوده است (Sarvi et al., 2022; Badri et al., 2020; Liu et al., 2022) یا ضمن در نظر گرفتن الگو یا نظریه‌ای مرجع برنامه‌ریزی و توسعه پایدار روستایی در مناطق خاص و عمدتاً شناخته‌شده ایران و جهان را بررسی کرده و راهکارها و توصیه‌های سیاستی ارائه کرده‌اند (Vosoughi and Imani, 2010; Khorasani et al., 2017; Zahedi et al., 2013; Yanbo et al., 2021; Allawi and Al-Jazaer, 2023; Addai et al., 2023; Koutridi and Christopoulou, 2023) و یا از منظری خاص مانند کارآفرینی (Yazdani et al., 2018; Cunha et al., 2020) آن را بررسی کرده‌اند. گفتنی است کمتر پژوهشی با مطالعه مناطق محروم روستایی و استفاده از ظرفیت‌های همان منطقه با رویکرد نظام نوآوری منطقه‌ای و معیشت پایدار، مشکلات و راهکارهای توسعه مناطق محروم روستایی را بررسی کرده است. به‌خصوص روستاهایی که بالقوه اثر راهبردی در سطح ملی و منطقه‌ای داشته باشند، ولی از ظرفیت آن‌ها استفاده نشده باشد. از این رو، هدف تحقیق حاضر ارائه الگویی برای توسعه اقتصادی در مناطق محروم روستایی استان مازندران با رویکرد نظام نوآوری منطقه‌ای و ارائه سیاست‌ها و دلالت‌های سیاستی است. بر اساس یافته‌های به‌دست‌آمده در پژوهش حاضر، توسعه اقتصادی مناطق محروم روستایی در استان مازندران متأثر از سه دسته عوامل است: عوامل مربوط به درون مناطق محروم روستایی (ناکارآمدی نهادی، سواد کسب‌وکار، فرهنگ، سبک زندگی و عوامل زیرساختی)، عوامل استانی در سطح استان مازندران (الگوی حکمرانی منطقه‌ای، عوامل ساختاری و اداری و عوامل زیرساختی) و عوامل کلان ملی

(تنظیم‌گری، تسهیلگری و سیاست‌گذاری).

یافته‌های پژوهش حاضر از نظر احصای عوامل زیرساختی مؤثر در توسعه روستایی با یافته‌های حاصل از مطالعات افتخاری و گنجعلی (2021) و کوتریدی و کریستوپولو (2023)، از نظر احصای عوامل سیاست‌گذاری و تنظیم‌گری و نیز ساختاری و اداری با یافته‌های حاصل از مطالعات امانی و همکاران (2020)، کونها و همکاران (2020) و ادای و همکاران (2023) و از پیامدهای اقتصادی و اجتماعی توسعه روستایی با یافته‌های حاصل از مطالعات بدری (2009) و یانبو و همکاران (2021) مشابهت دارد. همچنین مطالعه حاضر بر توانمندسازی منطقه‌ای از حیث سواد کسب‌وکار و دانش و آگاهی تأکید بیشتری دارد، زیرا در سایر مطالعات اندک‌اند و فقط مطالعاتی برای توسعه روستاهایی انجام شده است که از نظر زیرساختی مناسب‌اند (Yazdani et al., 2018). علاوه بر این، در یافته‌های حاصل از مطالعات انصاری و همکاران (2022) عواملی مانند فرایندهای نوآوری پویایی کسب‌وکار و توسعه درون‌زا را در توسعه نظام نوآوری منطقه‌ای مؤثر می‌داند و بر اهمیت پارک‌های علم و فناوری و مراکز رشد تأکید می‌کند. گفتنی است از آنجایی که تحقیق حاضر مناطق محروم روستایی را هدف قرار داده و دسترسی این مناطق با امکانات زیرساختی شهرها و حتی روستاهای توسعه‌یافته متفاوت است، یکی از پیش‌فرض‌های اصلی این تحقیق عوامل زیرساختی و آموزش منطقه‌ای و محلی است.

عامل دیگری که در این پژوهش تأکید شده به الگوی توسعه منطقه‌ای با استفاده از قابلیت‌های طبیعی و انسانی همان منطقه مربوط است. در صورتی که این امر در مطالعات دیگر در حوزه نظام نوآوری منطقه‌ای مانند هاشه و همکاران (2020)، سلامی و همکاران (2015) و محمدی و همکاران (2019) متفاوت است. بر این اساس، پیشنهادهای پژوهش به صورت زیر بیان شده است:

- تشکیل و یا احیای کمیته توسعه مناطق روستایی استان ضمن استفاده از ظرفیت دستگاه‌های اجرایی مانند اداره کار و ظرفیت نهادهای حاکمیتی مانند کمیته امداد امام خمینی (ره)، بنیاد مستضعفان، ستاد اجرایی فرمان حضرت امام (ره)؛ تقویت اثر و جایگاه نهادهای مدنی در فرایند حکمرانی (تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری)؛ همکاری با بانک در فرایند تأمین مالی، روش تأمین مالی از طریق دستگاه‌های دولتی و عمومی و خیرین کارآفرین و فرشتگان خطرپذیر برای تصمیم‌گیری و تخصیص یکپارچه و هدفمند و اثربخش اعتبارات استانی؛
- استفاده از ظرفیت شرکت‌های تعاونی به وسیله جامعه محلی به منظور یکپارچگی برنامه‌های کشاورزی و دام‌پروری و گردشگری با استفاده از قابلیت‌های منطقه‌ای و تکمیل زنجیره ارزش با محوریت توسعه کارگاه‌های فراوری، با هدف صرفه‌به‌مقیاس و برندسازی منطقه‌ای؛

با دایرکردن دفتری با شرح وظایف میز خدمت در غرب استان و وظیفه رصد، پایش، اخذ داده‌ها و اطلاعات غرب استان به سیاست‌گذاران را داشته باشد.

هر پژوهشی در زمان اجرا با محدودیت‌هایی مواجه می‌شود. پژوهش حاضر نیز با این نوع مشکلات برخورد کرده است. با توجه به اینکه شرط توقف مصاحبه‌ها رسیدن به اشباع نظری بود سعی شد تا این مورد لحاظ شود. از این رو، محققان این پژوهش تلاش شده تا به صورت جامع با خبرگان آگاه به مشکلات و راهکارهای توسعه اقتصادی در مناطق محروم روستایی استان مازندران مصاحبه و نشست‌های تخصصی برگزار شود. ولی بنا بر ملاحظات امنیتی و سیاسی درخصوص برخی از خبرگان مانند فرمانداران که مسئولیت اجرایی داشتند و شرایط خاص کشور در ماه‌های اخیر هماهنگی با آنان کمی دشوار بود. همچنین علی‌رغم مراجعه پژوهشگران این تحقیق به تمامی شهرستان‌ها و بازدید از مناطق محروم روستایی، دسترسی به دهیاران برخی روستاها که در نواحی دورتر به خصوص در غرب استان بودند میسر نبود. از این رو، مشکلات و راهکارهای بیشتری می‌توان ارائه کرد تا نتایج با قابلیت بیشتری تعمیم‌پذیر باشد. علاوه بر این، به منظور تحقیقات آتی پیشنهاد می‌شود محققان محترم درباره هر یک از اجزا و عوامل این حوزه و اثر فعلی و مطلوب آن‌ها برای توسعه اقتصادی مناطق محروم استان مازندران تا رسیدن به اشباع نظری تحقیق کنند. همچنین درباره موضوع‌هایی مانند توسعه اقتصادی و به صورت جامع‌تر توسعه پایدار در مناطق محروم سایر استان‌های کشور را در سطح ملی پژوهش کنند.

■ اصلاح الگوی کشت بر اساس قابلیت‌های طبیعی منطقه‌ای و توانمندی‌های منطقه‌ای. همچنین سازمان اوقاف و امور خیریه درخصوص تخصیص وقف به نیت اشتغال جوانان می‌تواند در این حوزه اثرگذاری مناسبی داشته باشد. علاوه بر این، توسعه و ترویج کشت گلخانه‌ای با استفاده از دانش بومی می‌تواند در فصل‌های غیرمحصول مدنظر در شهرستان‌ها و روستاها و مناطق محروم روستایی اثربخشی مناسبی داشته باشد؛

■ تهیه بانک جامع قابلیت‌های روستایی برای شناسایی فرصت‌های سرمایه‌گذاری در مناطق محروم روستایی استان مازندران؛ تدوین طرحی با عنوان ۲۲ شهرستان ۲۲ محصول در استان مازندران ضمن به‌کارگیری قابلیت‌های منطقه‌ای که هر شهرستان بتواند حداقل در یک محصول برند باشد و بر روی همان ویژگی نیز اقدام‌های توسعه‌ای و برندسازی شهر تعریف شود؛

■ با توجه به اینکه استان مازندران از نظر تصویر سرزمینی و جغرافیایی مانند بدن کبوتر است و قسمت شرق استان پهناورتر از غرب است، سیاست‌گذاری این استان در بازه‌ای میان مدت از هدایت گردشگران از غرب استان به سمت شرق استان (برای استفاده بهینه از ظرفیت گردشگری مقصد) و تمرکز الگوی کشت و دام‌پروری به سمت غرب استان به توسعه بیشتر مناطق محروم شرق و غرب استان کمک می‌کند؛

■ تسهیل مجوز کسب‌وکار مرتبط با دریا در لبه ساحلی شهرستان‌های غرب استان مانند نوشهر که در اختیار نهادهای حاکمیتی است با در نظر گرفتن الگوی اجاره‌ای مناسب به مناطق محروم غرب استان کمک بیشتری می‌کند؛

■ با توجه به پهناورتر بودن شرق استان از غرب استفاده از تجربه گذشته مانند شرکت کاله و توسعه شرکت‌های بزرگ و فراوری محور دامی و کشاورزی در شرق استان به توسعه مناطق محروم روستایی این استان کمک بیشتری می‌کند؛

■ همراهی بیشتر سازمان حفاظت محیط‌زیست در به‌کارگیری متنوع قوانین و مقررات توسعه‌ای و سخت‌گیری بیشتر نهادهای مرتبط با راه و شهرسازی، دادگستری‌ها، سازمان اوقاف و امور خیریه و ... برای جلوگیری بیشتر و سخت‌گیرانه‌تر فروش زمین‌ها و مناطق دارای قابلیت مناسب به خوش‌نشینان و ویلانشینان به خصوص در غرب استان؛

■ افزایش ظرفیت گردشگری مقصد در غرب استان و توسعه راه‌های هوایی و جاده‌ای در این بخش به ارائه خدمات بهتر مناطق محروم روستایی به گردشگران کمک شایانی می‌کند؛

■ با توجه به قرارگیری مرکز استان (شهر ساری) در شرق استان مناطق محروم شهرهای واقع در شرق استان مازندران از منابع مالی و بودجه‌ای بیشتر برخوردارند و عمدتاً شهرهای شرق استان مانند بابل، ساری، قائم‌شهر و آمل در تصمیم‌گیری‌های استانی تأثیرگذارترند. در صورتی که استانداری مازندران می‌تواند

منابع

- “The economic impacts of tourism on rural areas”. *Journal of Geography and Regional Development*, 7(12), pp. doi: 10.22067/geography.v7i12.8925. {In persian}
- Badri, S. A., Rezvani, M., Khodadadi, P. (2020). “Analysis of factors and processes affecting the formulation of spatial policy-making of physical development in Iran’s rural areas”. *Physical Social Planning*, 7(1), pp. 25-43. doi: 10.30473/psp.2020.6797 {In persian}
- Björstig, T., and Sandström, C. (2017). “Public-Private Partnerships in a Swedish Rural Context - A Policy Tool for the Authorities to Achieve Sustainable Rural Development?”. *Journal of Rural Studies*, 49, pp. 58-68. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.11.009>
- Brueckner, J. K., and Kim, H.-A. (2001). “Land Markets in the Harris-Todaro Model: A New Factor Equilibrating Rural-Urban Migration”. *Journal of Regional Science*, 41(3), pp. 507-520. <https://doi.org/10.1111/0022-4146.00228>
- Chen, J., Rong, S., and Song, M. (2020). “Poverty Vulnerability and Poverty Causes in Rural China”. *Social Indicators Research*, pp. 65-91.
- Cunha, C., Kastenholz, E., and Carneiro, M. J. (2020). “Entrepreneurs in rural tourism: Do lifestyle motivations contribute to management practices that enhance sustainable entrepreneurial ecosystems?”. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 44, pp. 215-226. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.06.007>
- Dai, M., Fan, D. X. F., Wang, R., Ou, Y., and Ma, X. (2021). “Residents’ Social Capital in Rural Tourism Development: Guanxi in Housing Demolition”. *Journal of Destination Marketing & Management*, 22, p. 100663. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100663>
- De Toni, A., Vizzarri, M., Di Febbraro, M., Lasserre, B., Noguera, J., and Di Martino, P. (2021). “Aligning Inner Peripheries with rural development in Italy: Territorial evidence to support policy contextualization”. *Land Use Policy*, 100. P. 10489. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104899>
- Abreu, I., Mesías, F. J., and Ramajo, J. (2022). “Design and Validation of an Index to Measure Development in Rural Areas through Stakeholder Participation”. *Journal of Rural Studies*, 95, pp. 232-240. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.09.022>
- Addai, G., Suh, J., and Bardsley, D. (2023). “Contributions of Urban Periodic Markets to Sustainable Rural Development in Ghana: A Rural Web Analysis”. *Social Sciences & Humanities Open*, 7(1), p. 100480. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100480>
- Allawi, A. H., and Al-Jazaeri, H. M. J. (2023). “A New Approach towards the Sustainability of Urban-Rural Integration: The Development Strategy for Central Villages in the Abbasiya District of Iraq Using GIS Techniques”. *Regional Sustainability*, 4(1), pp. 43-28. <https://doi.org/10.1016/j.regsus.2023.02.004>
- Amani, M., Azizpour, F., Tahmasebi, A., Afrakhteh, H., Darabi, H. (2020). “An Investigation of the Rural Development Policies of Sixth Five-Year Social, Cultural and Economic Development Plan in Iran”. *Journal of Rural Research*, 11(1), pp. 22-35. doi: 10.22059/jrur.2019.285969.1384. {In persian}
- Ansari, M., Rafieian, M., Honari, M., Rahatian, M. J. (2022). “The Provision of a Model for the Development of Regional Innovation in Iran: The Case Study of Yazd Province”. *Town and Country Planning*, 14(2), pp. 371-399. doi: 10.22059/jtcp.2022.342071.670320. {In persian}
- Azizi, Sh. (2018). *Research method in management (Emphasizing practical and statistical examples)*. Tehran: The Organization for Researching and Composing University Textbooks. {In persian}
- Azizpour, F., Javan, F., and Hajipour, M. (2019). Structural Adjustment Policies and Transformation of Rural Economy in Rezvanshahr, Iran. *Human Geography Research*, 51(1), pp. 159-175. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2017.237266.1007494> {In persian}
- Badri, S. A., Langerodi, S. H., Salmani, M. (2009).

- Eftakhari, E., and Ganjali, Jafar. (2021). "Classification of Physical Development of Rural Settlements City of Isfahan Province Using AHP and TOPSIS Model". *Geography and Environmental Studies*, 10(39), pp. 27-40. SID. {In persian}
- Eisazahi, A., and Sharifzadeh, M. (2021). "Analyzing the status of sustainable rural livelihood funds in Saravan city". *Space Economy and Rural Development Quarterly*, pp. 79-98. Available in: <http://serd.khu.ac.ir/article-1-3697-fa.html> {In persian}
- Fleisher, B., Li, H., and Zhao, M. Q. (2010). "Human capital, economic growth, and regional inequality in China". *Journal of Development Economics*, pp. 215-231.
- Hasche, N., Höglund, L., and Linton, G. (2020). "Quadruple helix as a network of relationships: creating value within a Swedish regional innovation system". *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 32(6), pp. 523-544.
- Hassink, R. (1999). "What Does the Learning Region Mean for Economic Geography?". *The Korean Journal of Regional Science*, 6, pp. 93-116.
- Kallert, A., Belina, B., Miessner, M., and Naumann, M. (2021). "The Cultural Political Economy of Rural Governance: Regional Development in Hesse (Germany)". *Journal of Rural Studies*, 87, pp. 327-337. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.09.017>
- Karimzadeh, H., Valai, M., and Manafiazar, R. (2016). "Ghyrzzay employment and its role in sustainable rural economy Case Study: Marhamat Abad district center, Miyandoab Township". *Geographical Planning of Space*, 6(20), pp. 129-144. {In persian}
- Khorasani, M., Yazdanpanah, K., Moghfeli, Z. (2017). "A Review on Rural Development Planning Evolutions in Europe Union in 21st Century: Lessons for Iran". *Village and Development*, 19(4), pp. 49-76. doi: 10.30490/rvt.2017.59479. {In persian}
- Kim, S. (2008). "Spatial Inequality and Economic Development: Theories, Facts, and Policies". Commission on Growth and Development, pp. 1-52.
- Kirylyuk-Dryjska, E., Beba, P., and Poczta, W. (2020). "Local determinants of the Common Agricultural Policy Rural Development Funds' Distribution in Poland and Their Spatial Implications". *Journal of Rural Studies*, 74, pp. 201-209. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.01.018>
- Koutridi, E., and Christopoulou, O. (2023). "The importance of Integrating Smart Farming Technologies into Rural Policies (Aiming at Sustainable Rural Development)- Stakeholders' Views". *Smart Agricultural Technology*, 4, p. 100206. <https://doi.org/10.1016/j.atech.2023.100206>
- Leduc, G., Manevska-Tasevska, G., Hansson, H., Arndt, M., Bakucs, Z., Böhm, M., Chitea, M., Florian, V., Luca, L., Martikainen, A., Pham, H. V., and Rusu, M. (2021). "How Are Ecological Approaches Justified in European Rural Development Policy? Evidence from A Content Analysis of CAP and Rural Development Discourses". *Journal of Rural Studies*, 86, pp. 611-622. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.06.009>
- Liu, J., Jin, X., Xu, W., and Zhou, Y. (2022). "Evolution of Cultivated Land Fragmentation and its Driving Mechanism in Rural Development: A Case Study of Jiangsu Province". *Journal of Rural Studies*, 91, pp. 58-72. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.02.011>
- Liu, X., Liu, Z., Zhong, H., Jian, Y., and Shi, L. (2021). "Multi-Dimension Evaluation of Rural Development Degree and its Uncertainties: A Comparison Analysis Based on Three Different Weighting Assignment Methods". *Ecological Indicators*, 130, p. 108096. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2021.108096>
- Marsden, K., and Hovardas, T. (2020). "EU Rural Development Policy and the Management of Conflictual Species: The Case of Large Carnivores". *Biological Conservation*, 243, p. 108464. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108464>
- McGuire, R., Longo, A., and Sherry, E. (2022). "Tackling Poverty and Social Isolation Using a

- Smart Rural Development Initiative". *Journal of Rural Studies*, 89, pp. 161-170. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.11.010>
- Midgley, J. L., Shucksmith, D. M., Birnie, R. V., Geddes, A., Bayfield, N., and Elston, D. (2005). "Rural Development Policy and Community Data Needs in Scotland". *Land Use Policy*, 22(2), pp. 163-174. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2003.08.007>
- Mohammadi, Y., Moghbel, A., Bagheri Moghaddam, N. (2019). "Functional Analysis Framework of Regional Innovation System in Developing Countries". *Journal of Technology Development Management*, 7(2), pp. 43-87. doi: 10.22104/jtdm.2019.3129.2079. {In persian}
- Motiee, H., Riyahi, V., Halalian, H., Ahmadi, A. (2019). "Analysis of levels sustainable livelihoods of villagers (case study of villages in Saqez city)". *Rural Development Strategies*, 6(1), pp. 3-19. doi: 10.22048/rdsj.2019.140559.1747. {In persian}
- Nel, E., and Rogerson, C. (2009). "Re-thinking Spatial Inequalities in South Africa: Lessons from International Experience". *Springer Science + Business Media B.V.* 2009, pp. 141-155.
- Omidpour Ferdous, Rahmani Fazli Abdolreza, Azizpour Farhad. (2020). "Analysis of structural factors affecting the development of entrepreneurship in rural areas of Delfan". *Space economy and rural development*, 9(31), pp. 21-40. Available in: <http://serd.khu.ac.ir/article-1-3487-fa.html> {In persian}
- Rao, J. (2020). "Comprehensive Land Consolidation as a Development Policy for Rural Vitalisation: Rural In Situ Urbanisation through Semi Socio-Economic Restructuring in Huai Town". *Journal of Rural Studies*. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.09.009>
- Robert, F. C., Frey, L. M., and Sisodia, G. S. (2021). "Village Development Framework through Self-Help-Group Entrepreneurship, Microcredit, and Anchor Customers in Solar Microgrids for Cooperative Sustainable Rural Societies". *Journal of Rural Studies*, 88, pp. 432-440. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.07.013>
- Sarvari, A. A., Daneshvar Kakhki, M., Sabouhi Sabouni, M., Salari, M. (2022). "Factors Affecting Rural Development with Emphasis on the Formation of Agricultural Clusters (Case Study: Gonabad County, Khorasan Razavi Province)". *Village and Development*, 25(1), pp. 161-192. doi: 10.30490/rvt.2021.352871.1305. }In persian{
- Shayan, H., Erfani, Z., Sojasi ghidari, H. (2021). "Comparative analysis of reverse migration (urban-rural) Iran on a provincial scale". *Village and Space Sustainable Development*, 2(3), pp. 1-18. doi: 10.22077/vssd.2021.4791.1044. {In persian}
- Shayan, H., Taghilou, A. A., Khosrobeygi, R. (2013). "An analysis of the role of people's participation lity of rural economy: A case study: Eijroud Dehestan, Eijroud County, Zanjan province". *Journal of Geography and Regional Development*, 10(2). doi: 10.22067/geography.v0i0.23235. {In persian}
- Shi, J.-g., Xu, K., and Duan, K. (2022). Investigating the Intention to Participate in Environmental Governance During Urban-Rural Integrated Development Process in the Yangtze River Delta Region". *Environmental Science & Policy*, 128, pp. 132-141. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2021.11.008>
- Si, C., Er-ga, L., Alita, L., Xiao, H., and Feng-ying, N. (2021). "Impacts of Formal Credit on Rural Household Income: Evidence From Deprived Areas in Western China". *Journal of Integrative Agriculture*, pp. 927-942.
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (2011). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage Publications, Inc.
- Strong, M., and Silva, J. A. (2021). "We would Like This Place to Be a Town': The Benefits and Challenges of Rural Development Near Protected Areas". *World Development Perspectives*, 24, p. 100371. <https://doi.org/10.1016/j.wdp.2021.100371>
- The state of rural economy in the country (2020). "Economic Security Journal", 5(4), pp. 62-41. https://es.tesrc.ac.ir/issue_33190_33958.html {In persian}
- Vaishar, A., and Št'astná, M. (2023). "Economically Underdeveloped Rural Regions in Southern

- Moravia and Possible Strategies for Their Future Development". *Journal of Rural Studies*, 97, pp. 356-364. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.024>
- Vosoughi, M., and Imani, A. (2010). "Future of Rural Development and its Sustainability Challenges". *Community Development (Rural and Urban)*, 2(1). {In persian}
- Wang, S., Tan, S., Yang, S., Lin, Q., and Zhang, L. (2019). "Urban-Biased Land Development Policy and The Urban-Rural Income Gap: Evidence From Hubei Province, China". *Land Use Policy*, 87, p. 104066. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.104066>
- World Bank (2020). *Rural development Washington, D.C. : World Bank Group.*
- Xue, E., and Zhou, X. (2018). "Education and Anti-Poverty: Policy Theory and Strategy of Poverty Alleviation through Education in China". *Educational Philosophy and Theory*, pp. 1101-1112.
- Yanbo, Q., Guanghui, J., Wenqiu, M., and Zitong, L. (2021). "How Does The Rural Settlement Transition Contribute to Shaping Sustainable Rural Development? Evidence From Shandong, China". *Journal of Rural Studies*, 82, pp. 279-293. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.01.027>
- Yazdani, R., kheyrandish, M., Mohammadi Khayareh, M., Aminy, H. (2018). "Impact of innovation on rural development with an emphasis on the mediation role of rural entrepreneurship (North Khorasan Case Study)". *Rural Development Strategies*, 5(4), pp. 441-453. doi: 10.22048/rdsj.2019.128807.1729. {In persian}
- Yurui, L., Yi, L., Pengcan, F., and Hualou, L. (2019). "Impacts of Land Consolidation on Rural Human-Environment System in Typical Watershed of the Loess Plateau and implications for rural development policy". *Land Use Policy*, 86, pp. 339-350. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.04.026>
- Zahedi, M. J., Ghaffari, G., Ebrahimilouye, A. (2013). "Theoretical Deficiencies of Rural Development in Iran". *Journal of Rural Research*, 3(12), pp. 7-30. doi: 10.22059/jrur.2013.30230. } In persian{
- Zamani Miandashti, M. (2018). "Introduction of regional innovation system". *Science and Technology Policy Letters*, 08(2), pp. 129-140. {In persian}
- Zasada, I., Weltin, M., Reutter, M., Verburg, P. H., and Piorr, A. (2018). "EU's Rural Development Policy at the Regional Level—Are Expenditures for Natural Capital Linked with Territorial Needs"? *Land use policy*, 77, pp. 344-353.

A Model for the Economic Development of Deprived Rural Areas of Mazandaran province with the approach of Regional Innovation System

Yousef Eisazadeh Roshan¹

Alireza Mosayebi²

Abstract

In the last few decades, rural development has always been one of the main concerns of national and regional policymakers, especially the development in villages that are capable of development, but their level of development is small. On the one hand, this is important for providing basic needs and optimal distribution of benefits from national development, and on the other hand, it prevents the migration of people from rural areas to urban areas and mainly marginal areas. The purpose of this research is to present a model for the economic development of deprived rural areas of Mazandaran province with the approach of the regional innovation system. The current research is a case study and is applied in terms of purpose. The method of data collection is qualitative, descriptive, and survey type. The basis of the research community is the deprived rural areas of Mazandaran province, which were selected based on the list of deprived and less developed areas in support matters in 1378 and 1388. Researchers updated this list with the help of trustee institutions such as Mazandaran Governorate. Also, according to the existing problems, they presented solutions based on the method of database theory. To collect the research data, in addition to a comprehensive review of the theoretical literature, in-depth interviews were conducted with 43 scientific and experimental experts, and more than ten expert meetings were held with provincial officials. Based on the findings of the research, the most important solutions are: strengthening the role and position of civil institutions and cooperative companies, paying attention to reforming the cultivation pattern and facilitating business licenses, and preventing gentrification, especially in the deprived rural areas of the west of the province.

Keywords: Economic Development, Regional Innovation System, Disadvantaged Rural Areas, Sustainable Livelihood Approach

1. Associate Professor of Theoretical Economics, Faculty of Economic and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran y.eisazadeh@umz.ac.ir

2. Assistant Professor of STI Policy, Department of Industrial Management, Faculty of Economic and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

نقش نامه و فرم تعارض منافع

الف) نقش نامه

پدیدآورندگان	یوسف عیسی زاده روشن	علیرضا مسیبی
نقش	نویسنده مسئول	نویسنده
نگارش متن	نگارش متن اصلی	نگارش متن اصلی
ویرایش متن و ...	ویرایش و کامنت‌دهی	ویرایش و کامنت‌دهی
طراحی / مفهوم‌پردازی	طراحی و مفهوم‌پردازی	طراحی و مفهوم‌پردازی
گردآوری داده	گردآوری داده‌ها	گردآوری داده‌ها
تحلیل / تفسیر داده	تحلیل و تفسیر داده‌ها	تحلیل و تفسیر داده‌ها
سایر نقش‌ها	عضو تیم تحقیقاتی، تأمین مالی پژوهش، طراحی پروژه، مدیریت پروژه	عضو تیم تحقیقاتی، تأمین مالی پژوهش، طراحی پروژه، مدیریت پروژه

ب) اعلام تعارض منافع

یا غیررسمی، اشتغال، مالکیت سهام، و دریافت حق اختراع، و البته محدود به این موارد نیست. منظور از رابطه و انتفاع غیرمالی عبارت است از روابط شخصی، خانوادگی یا حرفه‌ای، اندیشه‌ای یا باورمندانه، و غیره.

چنانچه هر یک از نویسندگان تعارض منافع داشته باشد (و یا نداشته باشد) در فرم زیر تصریح و اعلام خواهد کرد:

مثال: نویسنده الف هیچ‌گونه تعارض منافع ندارد. نویسنده ب از شرکت فلان که موضوع تحقیق بوده است گرت دریافت کرده است. نویسندگان ج و د در سازمان فلان که موضوع تحقیق بوده است سخنرانی افتخاری داشته‌اند و در شرکت فلان که موضوع تحقیق بوده است سهامدارند.

در جریان انتشار مقالات علمی تعارض منافع به این معنی است که نویسنده یا نویسندگان، داوران و یا حتی سردبیران مجلات دارای ارتباطات شخصی و یا اقتصادی می‌باشند که ممکن است به طور ناعادلانه‌ای بر تصمیم‌گیری آن‌ها در چاپ یک مقاله تأثیرگذار باشد. تعارض منافع به خودی خود مشکلی ندارد بلکه عدم اظهار آن است که مسئله‌ساز می‌شود.

بدین وسیله نویسندگان اعلام می‌کنند که رابطه مالی یا غیرمالی با سازمان، نهاد یا اشخاصی که موضوع یا مفاد این تحقیق هستند ندارند، اعم از رابطه و انتساب رسمی یا غیررسمی. منظور از رابطه و انتفاع مالی از جمله عبارت است از دریافت پژوهانه، گرت آموزشی، ایراد سخنرانی، عضویت سازمانی، افتخاری

اظهار (عدم) تعارض منافع: با سلام و احترام؛ به استحضار می‌رساند نویسندگان مقاله هیچ‌گونه تعارض منافع ندارد.

نویسنده مسئول: یوسف عیسی زاده روشن

تاریخ: ۱۴۰۳/۰۳/۲۶